

Siktet som tyskertøs

Knut Papendorf

Siktet som tyskertøs

RETTSOPPGJØRET I VIDERE FORSTAND

NOVUS FORLAG

Oslo – 2015

© Novus AS 2015.

ISBN 978-82-7099-810-4

Omslag: Geir Røsset

Omslagsbilde: OSLO Juni 1945. Kvinnelige landsvikere/«Tyskertøser» på Bredtveit fengsel i Oslo. En av kvinnene avgir forklaring. Foto: NTB scanpix

Trykk: LaserTrykk.no

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Innhold

Forord	9
Del 1: Rettsoppgjøret i videre forstand	
1. Innledning	13
2. Tall fra rettsoppgjøret generelt	16
3. Rettsoppgjøret i videre forstand med tanke på de såkalte tyskerjentene	19
Ekskurs 1: Hårklipping og andre overgrep i et kjønnsperspektiv	25
Ekskurs 2: Norges utplyndring for å realisere en overmektig okkupants krigsmål	31
3.1 Domfellelse på grunn av landssvik?	33
3.2 Utvei: Anordnings- og interneringsløsningen	36
3.2.1 De provisoriske anordningers lovgylldighet eller mer generelt spørsmålet om Londonregjeringens lovgivningsmyndighet	38
Ekskurs 3: Professor Skeies innvendinger mot bruk av nødrettskonstruksjonen for å legitimere bruk av provisoriske anordninger	43
3.2.2 Provisorisk anordning om polititjenesten i Norge under krigen av 26. februar 1943 («beskyttelsesanordningen»)	46

3.2.2.1 Første juridisk-baserte kritikk mot beskyttelsesanordningen	52
3.2.3 <i>Provisorisk anordning av 12. Juni 1945 om åtgjerder mot kjønnsykdommer («smitteanordning»)</i>	55
3.2.3.1. Smitteanordningen og dens lovmessige forløper	55
3.2.3.2 Talloversikt over behandlingen	64
3.2.3.3 Departementsinterne vurderinger av internering, kritikk og motstand mot anordningens praksis	68

Del 2: Overgang fra krig til fred

4. Tiden like før og etter frigjøringen	71
4.1 <i>Sett med en tysk soldats øyne som hadde norsk kjæreste</i>	71
4.2 <i>Sett med en norsk kvinnes øyne i tysk tjeneste</i>	74
5. Problemene forbundet med å bygge opp et ubelastet politi	75

Del 3: Hvordan håndterte politiet beskyttelsesanordningen

6. Noen metodiske overveielser	85
7. «Tyskerjentene»	92
7.1 <i>Kvinnenes sosiale bakgrunn og arbeidssituasjon før og etter okkupasjonen</i>	92

INNHold

<i>7.2 Mer om kvinnenes sosiale bakgrunn, politisk innstilling, forhold til tyske soldater og annet</i>	96
8. Politiets etterforskning av «tyskerjentene»	104
<i>8.1 Internering begrunnet i overlast og amper stemning i kvinnens omgivelser</i>	105
<i>8.2 Politiets håndtering av beskyttelsesanordningens § 6</i>	112
Det utvidede anvendelsesområdet	123
<i>8.3 Andre faktorer når det gjelder en i praksis skjerpelse av interneringen</i>	128
<i>8.4 Motstand</i>	134
<i>8.4.1 Familiens motstand mot internering av kvinnen</i>	135
<i>8.4.2 Kvinnens individuelle motstand samt intervensjoner fra omgivelsene</i>	139
<i>8.4.3 Forskjellige motstandsformer med advokat koblet inn</i>	148
9. Et sent forsøk på å rydde opp	162
<i>9.1 «Glemte saker», sommel, rot og «feilplasseringer»</i> ..	162
<i>9.2 Forhistorien og masseekspedering</i>	167
<i>9.3 Opprydding i saksgangen</i>	169

Del 4: Noen tanker om vold og avslutning

10. Oppsummering og noen tanker om vold	175
<i>10.1 Oppsummering</i>	175
<i>10.2 Noen tanker om vold</i>	182
<i>10.2.1 Voldens monopolisering</i>	185
<i>10.2.2 Voldsfenomener og -praksis</i>	187

Epilog	193
Litteratur	197
Etterord av Hans Petter Graver	203

Forord

Mange «tyskerjenter», altså norske kvinner som hadde vært sammen med en eller flere tyske soldater, ble internert etter frigjøringen. Disse unge kvinnene hadde, ved siden av å ha vært sammen med en eller flere tyske soldater, ofte også hatt «tyskerarbeid». Som jeg senere vil vise skulle begge disse forhold spille en avgjørende rolle i politiets håndtering av sakene. Hjemlene for å internere disse kvinnene var de såkalte beskyttelses- og smitteanordninger. Den såkalte beskyttelsesanordningen åpnet opp for å internere kvinner «som blir eller befryktes å ville bli utsatt for overlast fra befolkningens side på grunn av formodning om unasjonalt sinnelag». Politiet sto for praktiseringen av denne anordningen. Med den såkalte smitteanordningen var det anledning til internere kvinner man antok var smittet med en kjønnssykdom «på sykehus eller annet sted ... når ... det er skjellig grunn til å frykte for at vedkommende vil komme til å smitte andre». Denne anordning ble praktisert av helsemyndighetene. I mitt materiale er internering med hjemmel i beskyttelsesanordningen best dokumentert. Min analyse vil derfor også i høy grad fokusere på politiets og Rikspolisjefens praktisering av denne anordningen.

At interneringen av disse unge kvinner i realiteten oftest betydde en sanksjonering eller avstraffelse utenfor strafferetten, er påstått og delvis empirisk behandlet tidligere, for eksempel i Grøtnæs' prisverdige skisse (1986), Helgesens glimrende analyse (1990), Olsens omfattende studie (1998) og sist i Pedersens studie (2012). Med det kan man si at det er tydelig at disse kvinnene, ved å bruke

interneringsinstrumentet, i realiteten ble straffet. Men det som manglet etter mitt syn er en mer inngående undersøkelse av disse anordningene under rettskildehensyn samt deres konkrete praktisering og bruk av spesielt politiet som *kvasi-strafferettslige inn-grepshjemler*. Og i tillegg: ikke bare menigmann på gata, men politiet med Rikspolitisjefen og med dette også Justisdepartementet i spissen, var delaktig i en, som min undersøkelse vil vise, i realitet rettsstridig kvasi-strafferettslig sanksjonering av en nærmest forsvarsløs gruppe i samfunnet.

På bakgrunn av dette vil det være nødvendig å argumentere med utgangspunkt i juridisk teori. Jeg vil likevel prøve å presentere denne sentrale diskusjonen på en måte som gjør den tilgjengelig også for en ikke-juridisk leser. Denne boken er for det andre kanskje mer en vanlig rettshistorisk studie preget av mitt ønske om å la «tyskerjentene» «snakke selv» med bakgrunn i de dokumentene jeg har hatt til rådighet. Med «dokumentene» sikter jeg til saksdokumentene av samtlige – alt i alt 347 – kvinner internert på Hovedøya i 1945 og løslatt det samme året. Det som her er min hovedkilde, er politiets avhørsrapporter etter arrestasjonen av kvinnene før disse ble internert.

Min egen bakgrunn for å kunne gjennomføre dette prosjektet, er min forankring i jus og sosiologi. Men det skal heller ikke under-slås at min interesse for nettopp denne problemstillingen er også styrt av at jeg har norsk mor og tysk far.

Jeg vil takke spesielt Kåre Olsen og Lars Borgersrud for deres tålmodighet med å bistå en ikke-historiker med viktig kunnskap om å tilegne seg det som er nødvendig for å kunne nyttiggjøre seg et uvant kildemateriale. Jeg vil i tillegg takke Kjersti Ericsson, Henning Jakhelln og Kåre Olsen for deres store innsats i å gjennomlese et første utkast til denne boken og deres mange og gode råd for å gjøre den bedre. Til slutt vil jeg takke Kristian Andenæs for sin tålmodighet i forhold til mine mange spørsmål om dette feltet. Last

but not least, et stort takk til mitt arbeidssted, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, for sjenerøs publikasjonsstøtte.

Dette prosjektet har uten tvil vært en tung prosess. Kanskje ikke primært fordi det har tatt så lang tid. Men kanskje mer på bakgrunn av disse unge kvinnenenes skjebne bortgjemt i Riksarkivets arkivbokser og presentert i politiets ordknappe avhørsrapporter. Det er tungt å lese disse og annet materiale til tross for at det har gått snart 70 år siden dette skjedde. Samfunnets vrede traff – man kunne nesten si som vanlig – en gruppe som var mest sårbar på grunn av ung alder og der det kunne forventes minst motstand. At noen av disse kvinnene likevel viser motstand mot behandlingen av dem og at folk i deres omgivelse, inklusive advokater – med høyesterettsadvokat Einar Olavson i spissen – har støttet dem iherdig i en tid preget av gleden over frigjøringen fra Nazi-Tysklands okkupasjon, er kanskje et funn som jeg ved starten av dette prosjektet ikke hadde regnet med.

Oslo, mars 2015